

Izabela Kęпка

Uniwersytet Gdański

 <https://orcid.org/0000-0001-5779-2617>

Aneta Lewińska

Uniwersytet Gdański

 <https://orcid.org/0000-0001-8545-4439>

Lucyna Warda-Radys

Uniwersytet Gdański

 <https://orcid.org/0000-0002-0299-3611>

***Kto ja jestem, Polak mały i tczewianin zagorzały...*
- konceptualizacja wspólnoty/wspólnot w utworach
młodych mieszkańców Kociewia**

Streszczenie. Celem artykułu jest ukazanie językowej konceptualizacji wspólnoty w pracach konkursowych dzieci i młodzieży z Kociewia. Analizy wykorzystują teorię lingwistyki kulturowej Janusza Anusiewicza, a także koncepcję językowego i tekstowego obrazu świata. Badania uwzględniają również punkt widzenia i perspektywę nadawcy. Analiza materiału językowego wykazała, że konceptualizacja wspólnoty zawarta w juveniliach ujmowana jest w dwóch perspektywach: wspólnoty ludzkiej i wspólnoty człowieka z miejscem. Tekstowa kreacja tej pierwszej (dotycząca albo wspólnoty rodzinnej, albo środowiskowej) oparta jest przede wszystkim na występowaniu podmiotu mówiącego najczęściej w 1 os. l. mn. i stosowaniu zaimka dzierżawczego *nasz*. Wykorzystana została też leksyka wartościująca, nazywająca tradycje rodzinne, a także wypowiedzi o charakterze deklaracji. W drugiej perspektywie – wspólnoty człowieka z miejscem przeważa stosowanie form 1 os. l. poj. czasowników oraz zaimka osobowego *mój*. Tę konceptualizację cechuje silny emocjonalizm wyrażony leksyką wartościującą, określającą stany emocjonalne nadawcy. Ogólnie jednak repertuar środków językowych wykorzystanych przez autorów analizowanych juveniliów jest skromny.

Słowa kluczowe: juvenilia, językoznawstwo kulturowe, tekstowy obraz, Kociewie

Kto ja jestem, Polak mały i tczewianin zagorzały... – **Conceptualisation of community/communities in the works of young residents of the Kociewie region**

Summary. The goal of the article is to show the linguistic conceptualisation of the community in the works prepared by children and young people from Kociewie for an artistic competition. The analyses make use of Janusz Anusiewicz's theory of cultural linguistics, as well as the concept of the linguistic and textual image of the world. The research also takes into account the point of view and perspective of the sender. The analysis of the linguistic material has shown that the conceptualisation of the community contained in the juvenilia is approached from two perspectives: the human community and the community of place. The textual creation of the former (concerning either a family or environmental community) is based primarily on the occurrence of the speaking subject most often in the 1st person plural and the use of the possessive pronoun *our*. There is also the use of value-laden lexis naming family traditions, as well as statements of a declarative nature. In the second perspective – the commonality of a person with a place – the use of the 1st person singular forms of verbs and the personal pronoun *my* predominates. This conceptualisation is characterised by a strong emotionalism expressed by a value lexis, defining the emotional states of the sender. In general, however, the repertoire of linguistic means used by the authors of the analysed juvenilia is modest.

Keywords: Juvenilia, cultural linguistics, textual imagery, Kociewie

*Ziemia łagodna*¹ – tak nazwał Kociewie Roman Landowski (1937–2007) – patron Kociewskiego Konkursu Literackiego, kociewski poeta, pisarz, publicysta i społecznik przez całe swoje życie związany z Kociewiem. Człowiek, który wpłynął na kulturalne ożywienie Tczewa – miasta, gdzie spędził większą część swojego życia. Założył m. in. teatr poezji i publicystyki Scena Literacka „Propozycje”, który prowadził w latach 1964–1975. W 1970 roku został jednym z założycieli Towarzystwa Miłośników Ziemi Tczewskiej, a w 1985 roku komórki wydawniczej – Kociewskiego Kantoru Edytorskiego. Był także założycielem Dyskusyjnego Klubu Filmowego „Sugestia”. W uznaniu jego społecznikowskiego zaangażowania, w 2003 roku Rada Miasta Tczewa przyznała mu tytuł Honorowego Obywatela². Rok po śmierci Romana Landowskiego Towarzystwo Miłośników Ziemi Tczewskiej zorganizowało I Kociewski Konkurs Literacki, którego Landowski stał się patronem. Konkurs okazał się ważnym wydarzeniem i na trwałe wpisał się w kalendarz kulturalny Tczewa i całego Kociewia.

Każdego roku praca regionalistów, twórców, znanych postaci oraz władz kociewskich miast i powiatów zaangażowanych w organizację tego wydarzenia integruje mieszkańców wokół ich dziedzictwa kulturowego. W przygotowanie uczestników przez kolejne lata angażowali się nauczyciele wielu kociewskich placówek oświatowych i zgodnie z intencjami pomysłodawców konkursu zachęcali młodych mieszkańców Kociewia do poznawania literatury

¹ To określenie pojawiło się też w tytule zbioru legend autorstwa Landowskiego (2020).

² Więcej na temat Romana Landowskiego zob. Kępka, Lewińska, Warda-Radys 2021: 45–53.

regionalnej³. Konkurs literacki od swojego początku realizuje ideę edukacji regionalnej⁴ i popularyzuje w atrakcyjnej formie wiedzę o twórcach i twórczości Kociewia. Już w 2008 r. ustalono, iż w „konkursie mogą wziąć udział reprezentacje przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, a w kategorii juveniliów także studenci wyższych uczelni”⁵. [...] Pierwsze edycje konkursu poświęcone były wyłącznie twórczości patrona. W siódmej odsłonie poszerzono jego formułę, przekształcając konkurs literacki w festiwal. Od tego czasu każdego roku organizatorzy polecają uwadze uczestników utwory wielu innych regionalistów z Kociewia. [...] Inicjowany w ramach festiwalu konkurs literacki ma wiele etapów. Autorzy nadsyłają swoje młodzieńcze prace literackie, równoległe powstają prace plastyczne, trwają próby do recytacji, inscenizacji, odbywają się eliminacje w kategoriach scenicznych. Jury poznaje juvenilia i wybiera najlepsze z nadesłanych prac prozatorskich i poetyckich, przyznając nagrody i wyróżnienia w różnych kategoriach wiekowych. W instytucjach kultury trwają przesłuchania recytatorów, wykonawców inscenizacji i programów słowno-muzycznych. Ostatnie finałowe zmagania w wielu edycjach trwały nawet kilka dni, tak wiele było zgłoszeń. [...] Festiwal to w ostatnich latach nie tylko zmagania konkursowe, lecz także towarzyszące im wydarzenia kulturalne adresowane do mieszkańców regionu. (Kępką, Lewińska, Warda-Radys 2021: 36–43)

Ziemia łagodna – w tym poetyckim określeniu małej ojczyzny kociewskiego twórcy odnaleźć można te cechy, które dostrzegł i opiewał w swojej poezji Landowski – spokój i harmonię, dobro i ludzką życzliwość. Taka wizja regionu zainspirowała najpierw organizatorów konkursu, później jego uczestników – młodych mieszkańców Kociewia – autorów juveniliów będących przedmiotem naszych analiz.

Celem naszego artykułu jest ukazanie językowej konceptualizacji wspólnoty w tych właśnie pracach konkursowych dzieci i młodzieży⁶. W prozatorskich i wierszowanych tekstach ujawniają się różne punkty widzenia i perspektywy spojrzenia na wspólnotę. Naszym zamierzeniem jest odtworzenie tych niezwykle bogatych i różnorodnych konceptualizacji wpisanych w prace konkursowe.

SJP PWN definiuje *wspólnotę* jako ‘1. odznaczanie się wspólnymi cechami, wspólne posiadanie lub przeżywanie czegoś; 2. to, co łączy, zespala; 3. grupę osób związaną wspólnym pochodzeniem, wspólną kulturą lub wspólnymi interesami, wspólną własnością’ (SJP PWN, hasło *wspólnota*). Wszystkie wymienione tu znaczenia istotne są dla przedstawienia wyobrażenia wspólnoty w kociewskich juveniliach, w których podkreśla się zarówno związek z historią i kulturą, jak i wspólnotowość rodzinnej ziemi, czy wreszcie wspólnotę przeżywania.

³ W 2018 roku organizatorzy policzyli, że w 11 konkursach uczestniczyło łącznie 128 placówek oświatowych (Landowski, Lewandowska 2018: 8).

⁴ Hasło edukacja regionalna akcentuje jej tożsamościowy wymiar. Internetowa Encyklopedia PWN tak definiuje to pojęcie: ‘konceptja pedagogiczna podkreślająca dydaktyczne znaczenie lokalnego dziedzictwa kulturowego jako niezbędnego elementu tożsamości jednostkowej i społecznej; stanowi ważny składnik procesu integracji europejskiej; sprzyja zakorzenieniu w tzw. małej ojczyźnie’ (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja-regionalna;3896552.html>).

⁵ Zob. <https://www.csw.pl/archiwum/index4922.html?cid=399> (dostęp: 12.11.2021).

⁶ Materiał został wyekscerpowany z prac wszystkich konkursowych edycji. Ich dokładny opis typologiczno-genologiczny znalazł się w opracowaniu: Kępką, Lewińska, Warda-Radys 2021: 76–96.

W naszych analizach korzystamy z teorii lingwistyki kulturowej Janusza Anusiewicza, opierającej się na przeświadczeniu, że „język może być traktowany nie tylko jako środek wyrazu i przekazu informacji – lecz także, a może przede wszystkim, jako medium, twór, a zarazem proces zawierający (prezentujący) dorobek kulturowy danej wspólnoty oraz jej doświadczeń utrwalonych i nagromadzonych w ciągu wielu pokoleń” (Anusiewicz 1995: 12). Koncepcja zaproponowana przez Anusiewicza, podkreślająca rolę doświadczenia kulturowego wspólnoty, pozwala opisywać świat – zarówno w językach narodowych, jak i idiolektach autorów.

Punktem wyjścia dla badań nad wizją świata zawartą w pewnym tekście lub ich zespole jest przekonanie o zawartej w języku (jego leksyce i gramatyce) interpretacji rzeczywistości. Koncepcja ta, zwana *językowym obrazem świata*, zakłada, że język jest nie tylko środkiem komunikacji między ludźmi, ale także rezerwuarem mniej lub bardziej utrwalonych sądów „zawartych w znaczeniach słów lub przez te znaczenia implikowanych, [...] [dzięki czemu] orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego” (Bartmiński, Tokarski 1986: 72). Funkcjonuje ona w dwu wariantach: „podmiotowym” i „przedmiotowym”, które można przyporządkować terminom: *wizja świata* i *obraz świata*. *Wizja* jest efektem postrzegania świata przez konkretny podmiot patrzący (o określonej psychice i obarczony swoistym doświadczeniem życiowym i kulturowym), natomiast *obraz* ma bardziej uniwersalny charakter, ponieważ skupia się na tym, co jest zawarte w samym języku (Bartmiński 1990: 109).

Opis konceptualizacji, kreacji elementu świata, jakim jest wspólnota, zawarte w kociewskich juveniliach, stanowi raczej *wizję świata*⁷, którą możemy utożsamiać z tekstowym obrazem świata. Wojciech Kajtoch definiuje go jako

swoistą, dokonaną w konkretnym tekście – lub zespole tekstów – realizację językowego obrazu świata (występującego na poziomie *langue*), a więc jest zbiorem prawidłowości wynikłych z preferowania w danym tekście lub zespole tekstów określonych konstrukcji fleksyjnych, słowotwórczych, składniowych, a przede wszystkim – określonego słownictwa. Tekstowy obraz świata wskazuje na dominujący w danym tekście (zespole tekstów) pogląd na temat istnienia i funkcjonowania poszczególnych składników świata, ich związków oraz wzajemnych proporcji, a więc takie rozumienie organizacji świata, panujących w nim hierarchii i wartości, które jest preferowane przez nadawcę danego tekstu i akceptowane przez użytkowników tegoż tekstu. (Kajtoch 2008: 14–16)

Obraz ten będziemy analizować, opisując te elementy języka, które posłużyły autorom kociewskich juveniliów do przedstawienia wspólnoty⁸.

⁷ W tym wypadku podmiotem są twórcy konkursowych juveniliów. Podobny wiek i sytuacja ucznia powodują, że można mówić o ich wspólnej wizji świata wynikającej zarówno z podobnie ukształtowanej psychiki młodych autorów, jak i podobnego doświadczenia życiowego i kulturowego.

⁸ Należy dodatkowo pamiętać o tym, że uczeń piszący pracę konkursową będzie się starał zadowolić odbiorcę, przedstawiając to, czego wymaga konkurs – wiedzę o Kociewiu. Choć sytuacja autora pracy konkursowej jest swobodniejsza, niż sytuacja szkolna, to należy pamiętać, że „[u]czeń nie pisze od siebie i dla siebie, lecz stara się trafić w wyobrażony gust tego, kto będzie oceniał jego pracę” (Nocoń 2010: 77).

Kreacja wspólnoty w pracach młodych twórców jest w znacznej mierze determinowana przez subiektywne widzenie, doświadczanie i ocenę opisywanego świata, a więc punkt widzenia⁹ i perspektywę¹⁰, a także system aksjologiczny, w którym najważniejszą rolę odgrywa sposób wartościowania wyrażany przez nadawcę¹¹. Źródła tej konceptualizacji są różnorodne. Na wspólnotę autorzy juveniliów patrzą z perspektywy ludzi (rodziny, rówieśników) i miejsca (urodzenia i życia). Najważniejszym elementem każdej z perspektyw jest kreacja nadawcy, która wiąże się tu z przypisaną podmiotowi mówiącemu rolę: mieszkańca Kociewia, przewodnika ukazującego odbiorcom piękno swojej małej ojczyzny, ucznia, członka rodziny, czy wreszcie człowieka doświadczonego życiowo¹². Wszystkie te wizje łączy miłość i fascynacja ziemią rodzinną. To właśnie związek z Kociewiem staje się głównym wyznacznikiem wspólnotowości we wszystkich wymienionych elementach.

Perspektywa wspólnoty ludzi

W analizowanych juveniliach nadawca często podkreśla swoje związki z Kociewiem w wymiarze wspólnoty rodzinnej – zarówno w odniesieniu do współczesności, jak i przeszłości: *Tu żyję wraz z moją rodziną: mamą, tatą i siostrą. Tutaj są groby moich przodków, będących świadkami historii ojczyzny* (2/2009)¹³; *Od kiedy pamiętam nasza rodzina mieszka na Kociewiu. Tutaj urodzili się moi rodzice, a także część dziadków* (12/2012); *Dawno, dawno temu w mieście nad piękną Wierzycą mieszkała pewna nadzwyczajna rodzina: moja rodzina* (39/2012). To poczucie wspólnoty z Kociewiem najsilniej podkreślają odniesienia do przeszłości (*od kiedy pamiętam; tutaj urodzili się moi rodzice i dziadkowie*, czy wreszcie stereotypowe dla baśni i legend zdanie inicjalne: *Dawno, dawno temu*), ukazujące zakorzenienie nie tylko w miejscu, ale także jego historii i tradycji. Trzeba dodać, że kreację wspólnoty

⁹ Jerzy Bartmiński definiuje punkt widzenia jako „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie” (Bartmiński 1990: 111).

¹⁰ J. Bartmiński w ten sposób opisywał perspektywę: „Jest ona uzależniona od doświadczenia życiowego i kulturowego nadawcy, jego poglądów i innych elementów, które tak go ukształtowały, że przyjmuje taki właśnie sposób patrzenia na świat. Od perspektywy zależy, po pierwsze – jakie aspekty obiektu są istotne dla mówiących oraz w jakim porządku i zakresie są brane pod uwagę, po drugie – treść, jaką się orzeka o przedmiocie, oglądając go od określonej «strony»” (Bartmiński 1990: 112).

¹¹ Dla takiego opisu sposobu wartościowania najbardziej przydatny jest opis zaproponowany przez Jadwigę Puzyninę. Badaczka przyjęła, że: „X jest wartością = X jest tym, co ludzie w ogóle, grupa ludzka, nadawca odczuwa(ją) jako dobre i/lub uznaje(ją) za dobre” (Puzynina 1991: 130). Wartościować natomiast, znaczy: ‘przypisywać danym elementom wartości pozytywne lub negatywne i/lub ustalać preferencje między nimi’ (Puzynina 1991: 131).

¹² Więcej na temat kreacji nadawcy w kociewskich juveniliach, zob.: Kępka, Lewińska, Warda-Radys 2021: 99–120.

¹³ Dane zawarte w nawiasie po cytacie odnoszą się do numeru, pod którym praca została zarejestrowana oraz roku, w którym odbył się konkurs.

wyrażają zarówno formy nadawcze w 1 os. l. poj., jak i 1 os. l. mn.¹⁴, widoczne również w zaimku dzierżawczym *nasz*. Poczucie jedności wzmacnia wspólne świętowanie: *w naszym domu zachowało się kilka pięknych tradycji, z których wiele kontynuowanych jest do dzisiaj. Najbardziej w pamięci utkwił mi obraz rodziny podczas niedzielnego obiadu w czasie odpustu parafialnego w Osiu (28/2011)*, utwierdzają historię rodzinne:

W naszej rodzinie do dzisiaj krążą opowieści o tym, jak moja prababcia używała słów kociewskich, których moja babcia zupełnie nie rozumiała. Działo się tak, ponieważ babcia nie była rodowitą Kociewianką, przeprowadziła się na Kociewie dopiero po ślubie z dziadkiem. (12/2012)

Należy podkreślić wagę znajomości gwary w oczach lokalnej ludności (także jako wyznacznika regionalnej wspólnoty)¹⁵, skoro napływowa mieszkanka starała się od razu po przeprowadzce używać słów kociewskich. Warto przytoczyć ciąg dalszy tej historii, w której nadawca wyraża w formie deklaracji przekonanie o wartości *wszystkich tych słów dla wspólnotowej tożsamości: Teraz w naszym domu nie używamy już wszystkich tych słów na co dzień, ale staramy się o nich pamiętać i pamiętać ludzi, którzy tak mówili* (12/2012), bowiem język jest skarbnicą, w której zamknięta jest pamięć o wydarzeniach i ludziach. Wspólnota rodzinna to ciepło i siła, pozwalające przetrwać trudne chwile, również w przyszłości, o czym świadczą deklaracje: *wiem, będę zawsze pamiętać, np.: Wiem, jak ważne jest, aby mieć miejsce, do którego zawsze mogę wrócić. Będę zawsze pamiętać o cieplej i słonecznej atmosferze w moim domu* (28/2011). Ciekawą konceptualizacją rodzinnej wspólnoty jest wreszcie obraz funkcjonowania rodziny oparty na metaforze pieczenia chleba:

Teraz formujemy chlebowe ciasto / Wkładamy je do blaszki / Tworzymy dom [...] Jesteśmy razem / Połączeni wstążką zdarzeń / Razem wstajemy / razem rozmawiamy / Razem żyjemy / Zaspimy by znów się obudzić [...] dziś możemy się dzielić / Chlebem miłości / jest ciepły życiodajny / To nasza rodzina / mama, tata i My / zawsze razem / z chlebem uczuć. (10/2008)

Istotną funkcję pełni tu repetycja przysłowka *razem*, pokazującego siłę wspólnoty rodzinnej, a także metafora pieczenia chleba jako obrazu tworzenia wspólnoty rodzinnej, *połączonej wstążką zdarzeń* i tworzącej chleb – symbolizujący to, co niezbędne do życia (Kopaliński 1990: 38).

Obraz wspólnoty ludzkiej, związanej z regionem widać też w tekstach mówiących o szkole oglądanej z perspektywy ucznia, jako miejscu, do którego chce się wracać, za którym się tęskni: *Nasza kochana szkoła „Siódemka” [...] Nasi*

¹⁴ W badanych tekstach forma 1 os. l. mn. wyraża najczęściej *my* ekskluzywne – zbiorowość złożoną z mówiącego i postaci niebędącej adresatem (Lalewicz 1983: 268). Mówiący wypowiada się tu w imieniu swoim i zbiorowości, do której należy: swojej rodziny, uczniowskiej grupy rówieśniczej, mieszkańców konkretnej miejscowości lub całego Kociewia. Wraz z tą grupą ma pewne wspólne przekonania i uczestniczy z nią we wspólnych (szeroko rozumianych) działaniach. Zastosowanie przez nadawcę komunikatu form 1 os. l. mn. sprawia, że zanurza się niejako w tożsamości zbiorowej i sprawia, że odbiorca ma poczucie istnienia pewnej wspólnoty.

¹⁵ Elementy gwarowe mogą stanowić ważny wyznacznik poczucia tożsamości regionalnej Kociewiaków. Na ten temat pisała m.in. Maria Pająkowska-Kensik (2013: 200-213).

*nauczyciele jeszcze więcej pracy mają [...] Włączyłam tęsknotę za ich uśmiechami [...] Chcę już wracać do prawdziwej naszej szkoły! (4/2021). Wspólnota szkolna to nie tylko uczniowie, ale też nauczyciele, będący częścią tej dobrej grupy, czego dowodzi użycie zaimka dzierżawczego i wyrażenia: *włączam tęsknotę za ich uśmiechami*. Taka szkoła jest najlepsza, dlatego nazwana została *prawdziwą naszą szkołą*. Wspólnota uczniów związana jest szerszej perspektywie ze swoim miastem: *Jeśli zerkniesz swym okiem na wschód, / zobaczysz niebieską nitkę wody. [...] Niezwykli uczniowie „siódemki” Ci to powiedzą, / że miastem tym jest urokliwy Tczew (14/2021)*. Nadawca wyrażony tu w 3 os. l. mn. określa swoją grupę jako *niezwykłą*, co stanowi dopełnienie wyjątkowości miasta *urokliwego*, przeciętego *niebieską nitką wody*.*

Perspektywa wspólnoty miejsca

Konceptualizacja wspólnoty z perspektywy miejsca, w którym się żyje, dotyczy zarówno miast i wsi, jak i całego regionu, jakim w wypadku analizowanych juveniliów jest Kociewie. Wielu młodych autorów akcentuje mocno wspólnotowy charakter zarówno swojego miasta, jak i regionu: *Podsumowując, był to ekscytujący dzień, ponieważ mogliśmy przyjemnie wspólnie spędzić czas i poznać poglądy obcych ludzi na temat bulwaru. Wiemy już, że mieszkańcy Tczewa uwielbiają to miejsce. My zgadzamy się z tą opinią (8/2008), Dobrze nam tu w Stanisławiu, dobrych mamy tu sąsiadów, dobrze nam się mieszka wspólnie (16/2013), Wszyscy dobrze się tu czujemy (17/2008)*. Stosowanie czasowników: *wiemy już, zgadzamy się* w 1 os. l. mn., jak i określeń typu: *wszyscy, wspólnie*, kategoryzuje mieszkańców miasta/regionu jako wspólnotę ludzi dobrych i szczęśliwych, których jakość życia determinuje właśnie miejsce zamieszkania.

Konceptualizacja wspólnoty opisywana z perspektywy miejsca (miejscowości, regionu, kraju) może mieć dwojaki charakter. Z jednej strony można bowiem mówić o wspólnocie ludzi mieszkających w danym miejscu, z drugiej – o wspólnocie człowieka z tym miejscem.

Wspólnota ludzi związanych miejscem

Wspólnota tych, których łączy miasto, czy szerzej – region, wyrażana jest w tekstach zwykle za pomocą zaimka dzierżawczego *nasz* np.: *W miasteczkach i wioskach / żyje się jak w niebie, / bo ludzie kochają / to nasze Kociewie (9/2017); Kociewie nasze wspaniałe / Jest od wielu lat w Polsce znane (3/2012); Piękne nasze Kociewie / wszystkiego tu mamy pod dostatkiem (31/2012); Nasz Tczew jest wspaniały [...] / Mamy także Most Tczewski [...] W naszym mieście jest porządek, panuje tutaj ład, spokój i porządek (2/2008); W naszym pięknym Tczewie / Wisła sobie płynie (1/2008); Jaki nasz bulwar jest wspaniały, / pełen radości (8/2011)*. Taka wspólnota powoduje też wspólną fascynację miejscem. Na płaszczyźnie językowej ukazuje ją leksyka wartościująca: *piękne, wspaniałe, radość, spokój, ład i porządek*, a także wyrażenia pokazujące wszelkie bogactwo: *wszystkiego tu mamy pod dostatkiem, pełen radości*.

Wspólnota ludzi, których łączy miejsce na ziemi, może mieć również swoje umocowanie w więzach rodzinnych. To one są źródłem tego silnego zjednoczenia:

Jestem Kociewiakiem. Od czternastu lat kroczę swoją kociewską drogą. Moją rodzinną kociewską drogą. Idę ramię w ramię z mamą, babcią, dziadkiem i z innymi bliskimi mi osobami. Czasami jesteśmy daleko od siebie, bo los porzrzucał nas po polskiej ziemi, ale zawsze idziemy wspólną drogą, która zapisała się w naszych kociewskich korzeniach. Moja rodzina. Ona jest w moim życiu najważniejsza. (24/2017)

Idę drogą, której dawno temu moi przodkowie dali początek. [...] To mocna i silna droga. Nie zбочę z niej. Chcę stale iść naprzód moją kociewską drogą. (24/2017)

Tczew to miasto, w którym się urodziłam ja i moi przodkowie. (5/2011)

Moje miasto rodzinne / leży nad piękną rzeką Wierzyca. / Gdy się budzę, gdy się kładę – / myślę o tym mieście. (41/2012)

Należy zauważyć, że występuje tu nadawca pierwszoosobowy, który sam podkreśla swój związek z miejscem – już nie tylko przez więzy rodzinne, ale także przez osobisty stosunek emocjonalny do własnego miejsca na ziemi, wyrażone zarówno zaimkiem *mój*, jak i wyrażeniami wartościującymi: *wspólna droga, piękna Wierzyca, mocna i silna droga*, czy wreszcie deklaracjami: *Nie zбочę z niej. Chcę stale iść naprzód moją kociewską drogą*.

Niekiedy historie rodzinne stają się powodem tej szczególnej wspólnoty człowieka z jego miejscem: *Czasami spaceruję uliczkami Starego Miasta, odwiedzam wieżę ciśnień oraz spoglądam na wiatrak. To on jest moją ulubioną tczewską budowlą. [...] Kiedy przechodzę obok niego, przypomina mi się historia mojej rodziny, bo ma związek z tym zabytkiem. [...] Lubię patrzeć na ten zabytek, kiedy przechodzę lub przejeżdżam w pobliżu* (5/2011). Historia rodzinna spowodowała szczególne relacje z miejscem oddane językowo za pomocą wyrażen wartościujących: *lubię patrzeć, ulubiona tczewska budowla*. Pojawiają się wreszcie w juveniliach takie sytuacje, w których korzenie rodzinne, dom rodzinny, łączą nadawcę nie tylko z miejscem, w którym przyszło mu żyć, ale również z jego mieszkańcami, np.: *Tu mój dom rodzinny iście doskonały / Najcenniejszy i wspaniały [...] Tu moje miejsce wraz z Tczewianami [sic!]* (4/2012). W ostatnim zdaniu wybrzmiewa deklaracja będąca swoistą konceptualizacją wspólnoty nadawcy z współmieszkańcami, wspólnoty, której źródłem jest Tczew. Ta deklaracja ma swoje odbicie w jeszcze jednym fragmencie: *Ach Tczewianie, Tczewianie [sic!] / Każda ścieżka ku wam prowadzi. / Tu nigdy przyjaciel was nie zdradzi!* (14/2012), w której wspólnota wyrażona językowo za pomocą czasownika w 2 os. l. mn. jest wspólnotą przyjaciół – pewnych, takich, którzy nie potrafiliby zdradzić członka własnej grupy.

Wspólnota człowieka i miejsca

Zastosowany w ostatniej wypowiedzi nadawcy zaimek *tu* jest kluczowy dla innej konceptualizacji wspólnoty – rozumianej jako ściśle zjednoczenie człowieka z jego miejscowością. Ten typ relacji oparty jest przede wszystkim

na silnym emocjonalizmie zawartym w wypowiedziach podmiotu mówiącego. Repertuar zabiegów językowych ukazujących uczucia nadawcy wobec miejscowości, w której przyszło mu żyć, jest niezwykle bogaty. Ważnym wyrażeniem kreującym wspólnotę mieszkańca z miejscem jest określenie *moja mała ojczyzna*, będąca rozumiana jako część ojczyzny narodowej. To wyrażenie pojawia się na kartach juveniliów dość często, np.: *Kociewie, moja Ojczyzno mała! Ciebie podziwia dziś Polska cała* (16/2011); *Moja mała ojczyzna jest tu* (14/2021); *Spośród wszystkich zakątków Polski / wylania się moja mała ojczyzna / najdroższa na świecie* (18/2011); *Moja „Mała Ojczyzna” jest bardzo gościnna i dlatego warto ją zwiedzać i odwiedzać* (11/2008); *jestem przekonany, że najlepszym krajem / jest moja ojczyzna – ukochane Jezierce* (46/2012).

Równie ważne dla podkreślenia wspólnoty nadawcy z miejscem jest używanie leksemów *dom*, *ziemia*, a nawet *ojcowizna*, również łączonych zazwyczaj z zaimkiem dzierżawczym *mój*, np.: *Uniesiona euforią przemierzam pasy kociewskich pól – to tu jest MÓJ DOM! [...] Tak wędrując, docieram do dzikich plaż kociewskich jezior [...] Z daleka widzę niewielkie wioski [...] Obserwując to wszystko, podnoszę z dumą głowę do góry, / dziękując Bogu za dary tej ziemi, MOJEJ ZIEMI!* (3/2021); *Tczew to moja ojcowizna* (9/2012). To własne miejsce jest szczególnie wysoko wartościowane, o czym świadczą niezwykle emocjonalne wyrażenia: *uniesiona euforią, podnoszę głowę z dumą*. Zdziwienie budzi użycie leksemu *ojcowizna*, w tym fragmencie w znaczeniu ‘kraj, w którym żyli lub żyją czyiś przodkowie’, uznawany przez WSJP za książkowy (WSJP PAN, hasło *ojcowizna*). Być może dla dwunastoletniego autora tekstu ten nieco archaiczny leksem był cenny dla podkreślenia siły jego związku (wspólnoty) z miastem, w którym żyje.

Innym zabiegiem językowym kreującym wspólnotę człowiek – miejsce jest stosowanie pytań z gotową odpowiedzią, jak na przykład we fragmencie: *Kto ja jestem, Polak mały i Tczewianin [sic!] zagorzały* (4/2009), gdzie parafraza słynnego dziecięcego wierszyka: *Kto ty jesteś? / Polak mały*, wprowadza element dodatkowy – silną identyfikację z własnym miastem. Ważnym leksemem pokazującym emocjonalny związek podmiotu mówiącego z miastem jest wyraz *serce*, rozumiany jako ‘siedlisko wewnętrznych, duchowych przeżyć człowieka; uczuciowy, życzliwy stosunek do ludzi; siedlisko uczuć i przeżyć miłosnych’ (SJP PWN, hasło *serce*). Serce jest dla nadawców miejscem, w którym umieszczają to, co dla nich najważniejsze – Kociewie lub własną miejscowość: *Serce dla Kociewia oddaję* (16/2012); *Dziś moje miasto, / piękne i nowoczesne, / jest bliskie memu sercu* (2/2011); *Tczew w moim sercu zawsze będzie* (7/2012); *Gdzie Tczew nad Wisłą leży, / Tam moje myśli i serce* (15/2021). W tych wypowiedziach przeważają deklaracje wierności ukochanemu miejscu. Ciekawy jest ostatni przykład, który (czy świadomie?) nawiązuje do ewangelicznych słów: *Bo tam, gdzie jest twój skarb, tam będzie serce twoje* (Mt 6,19). Z takiej parafrazy wynikałby oczywisty wniosek: „Tczew jest moim skarbem”.

Z rzeczownikami *serce* łączy się bezpośrednio czasownik *kochać*. Nadawcy często wykorzystują ten typ emocjonalnego wyznania swojego związku z miejscem życia: *Kocham ziemię tę jedyłą, / Nigdy nie zamienię jej na inną* (16/2011); *Kocham moje Kociewie* (24/2012); *Bardzo kocham swoje miasto i nie przeprowadziłabym się nigdzie indziej, np. do Londynu lub do Berlina* (10/2010); *Więś to nasza ukochana / Mieścin jest nazwa* (15/2013). Przytoczone wyznania wiążą się najczęściej ze stanowczymi deklaracjami, zawierającymi przysłowki: *nigdy, nigdzie*. Ciekawe jest wartościowanie własnego miasta, które aksjologizowane jest wyżej od europejskich stolic, jak Berlin i Londyn. Miłość do miejsca, z którym człowiek tworzy swoistą wspólnotę, wywołuje inne stany emocjonalne. Jednym z nich jest duma: *Kocham tę krainę zieloną i piękną, / tutaj właśnie mieszkam i wprost z dumy pękam* (33/2012), czy przytoczony wcześniej fragment (3/202).

O głębokiej wspólnotowej więzi z małą ojczyzną jako miejscem życia świadczą też konteksty, w których podmiot mówi wprost o swojej tęsknocie: *Kiedy wyjeżdżam za moje miasto, ogarnia mnie smutek, / bo brakuje mi tych czuwałskich nutek* (17/2009); *Tak daleko od mego / miasta / jestem / gdzieś poza JEGO granicami / tak tęskno mi doń* (30/2013); *Gdy jestem daleko od mojej ojczyzny, w moim sercu jest tak pustawo* (12/2010); *Czasem przystaję w niemym śnie. / Boli dusza, plecy, palce. Właśnie tęsknię nieprzejętnie / do babcinej szneci z glancem. [...] Ja też tęsknię nieustannie, / nawet Anglik tego nie wie. / Pracuję jednak starannie, a serce me tam gdzie Kociewie* (24/2013). Rzeczownik *smutek*, formy: *brakuje mi, tęskno mi, tęsknię nieprzejętnie/nieustannie*, czy wreszcie przysłówek *pustawo* przywołują na myśl nostalgię, a nawet wspomnienie czegoś, co utraciło się na zawsze. Rozmiar tej pustki zależy od okresu, jakiego dotyczy ta rozłąka, a także od odległości. Informują o tym zdania podrzędne okolicznikowe czasu: *kiedy wyjeżdżam; gdy jestem daleko*. Tym, co pozwala wrócić w ukochane miejsca, są wspomnienia zachowane w sercu: *serce me tam, gdzie Kociewie*. Ten ostatni fragment pokazuje, że zmiana miejsca zamieszkania, emigracja, wzmagają jeszcze poczucie więzi z małą ojczyzną.

Podsumowując należy stwierdzić, że konceptualizacja wspólnoty zawarta w analizowanych juveniliach ujmowana jest w dwóch zasadniczych perspektywach: wspólnoty ludzkiej i wspólnoty człowieka z miejscem. Tekstowa kreacja tej pierwszej (dotycząca albo wspólnoty rodzinnej, albo środowiskowej) oparta jest przede wszystkim na występowaniu podmiotu mówiącego najczęściej w 1 os. l. mn. i stosowaniu zaimka dzierżawczego *nasz*. Innymi elementami języka wykorzystywanymi w tej kreacji jest leksyka wartościująca, nazywająca tradycje rodzinne, są też wypowiedzi o charakterze deklaracji i metafory, choć tych ostatnich jest niewiele. W drugiej perspektywie wspólnoty – człowieka z miejscem przeważa stosowanie form 1 os. l. poj. czasowników oraz zaimka osobowego *mój*. Konceptualizację wspólnoty człowieka z miejscem cechuje silny emocjonalizm wyrażony leksyką wartościującą, określającą stany emocjonalne nadawcy, np.: *kochać, serce* (jako lokalizator *uczuc*), *duma, tęsknota*. O tym typie wspólnoty świadczy też często pojawiające się określenie *moja mała ojczyzna*.

Należy jeszcze podkreślić, że repertuar środków językowych wykorzystanych przez autorów analizowanych juveniliów jest raczej skromny. Brak w nim wyrafinowanych metafor, porównań, epitetów (nie wspominając już o innych środkach stylistycznych). Fakt ten nie powinien specjalnie dziwić, ponieważ autorami tekstów są przecież młodzi (często bardzo młodzi) ludzie – uczniowie kociewskich szkół.

Nie może też dziwić, że w badanych utworach tak silnie eksponowana jest więź podmiotu mówiącego z miejscem urodzenia (dorastania) i z najbliższą rodziną. Wszak autorami tych tekstów są dzieci i młodzi ludzie, którzy dorastają w rodzinie i konkretnym miejscu, które ich kształtuje i określa na przyszłe lata. Dopiero ewentualna późniejsza zmiana miejsca zamieszkania i wpływ innych osób, mogą sprawić, że nabędą kolejnych cech tożsamości.

Wykaz skrótów

SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl> (dostęp: 27.07.2020).

WSJP PAN – Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl> (dostęp: 16.06.2022).

Literatura

Anusiewicz J., 1995, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Bartmiński J., 1990, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: J. Bartmiński (red.), *Językowy obraz świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 109–128.

Bartmiński J., Tokarski R., 1986, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, w: T. Dobrzyńska (red.), *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 65–81.

Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp 27.07.2020).

Kajtoch W., 2008, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kępka I., Lewińska A., Warda-Radys L., 2021, *Kociewie oczami dzieci i młodzieży. Językowa kreacja regionu w pracach nadesłanych na Festiwal Twórczości Kociewskiej im. Romana Landowskiego. Część I – Uczeń jako twórca*, Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku.

Kopaliński W., 1990, *Słownik symboli*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Lalewicz J., 1983, *Retoryka kategorii osobowych. Zarys problematyki*, w: T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 267–282.

Landowski R., 2020, *Na ziemi łagodnej. Dawno, dawno temu i jeszcze dawniej na Kociewiu. 139 gawęd i opowieści*, Tczew–Zblewo: Producent Oko-Lice.

Landowski J., Lewandowska E., 2018, *Kociewie noszą w sercu. Festiwale twórczości kociewskiej im. Romana Landowskiego 2008–2018*, Tczew–Zblewo.

- Nocoń J., 2010, *Styl(e) wypowiedzi pisemnej licealistów*, „Studia Pragmalingwistyczne” 2, s. 66–78.
- Pająkowska-Kensik M., (2013), *Dialekt kociewski jako wyznacznik tożsamości regionalnej*, w: M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica (red.), *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 200–213.
- Puzynina J., 1991, *Jak pracować nad językiem wartości*, w: J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t. 2, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, s. 129–137.
- Regulamin I edycji Konkursu literackiego im. Romana Landowskiego, <https://www.csw.pl/archiwum/index4922.html?cid=399> (dostęp: 12.11.2021).
-

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland.
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of
the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 24.08.2022. Accepted: 05.05.2023.
